

Панафідін І. О.

ORCID: 0000-0002-9372-4969

кандидат філософських наук,

старший викладач кафедри історії

Криворізький державний педагогічний університет

м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

САРМАТСЬКІ ТАМГИ КРИВОРІЖЖЯ: ДОРОГОВКАЗ НА САРМАТСЬКЕ МІСТО?

Ключові слова: кочовики, сармати, тамги, сарматські тамги, алани, Лейн.

Історія Сходу є складовою частиною всесвітньої історії, яка в свою чергу складається з історій регіонів. Українська історія має невивчений ґрунтовний пласт проблем, пов'язаних з кочовими народами Сходу, зокрема з сарматами. Величезні досягнення в галузі археології, які відкрили широкий пласт матеріальної культури, заново будують новітню парадигму української історії, що є і історією кочових народів також.

Історія сарматів, яких без перебільшення можна назвати локальною цивілізацією, сьогодні представлена багатьма працями, окремий напрям яких присвячений проблемі сарматських тамг – знаків, що є емблемою окремого роду чи сім'ї, за якою ідентифікують приналежність майна до конкретного роду у кочових народів.

На території Криворіжжя (регіону, який умовно можна назвати басейном річок Саксагань та Інгулець), біля залізничної станції Вечірній Кут у місті Кривий Ріг у 1887 році було знайдено сарматську стелу з 26 тамгами. Ідентифікація відомим археологом В. Н. Юргевичем (1818–1898) цієї стели як такої, що належить сарматам, а конкретніше – аланам, не викликало сумнівів у подальших дослідників [10, с. 404; 7, с. 97–99; 2, с. 17; 11, с. 63, 85–86].

Історико-порівняльний метод В. Н. Юргевича, за допомогою якого він ототожнив цю стелу з північнокавказьким народом – аланами, був застосований і відомою дослідницею Е. І. Соломонік, що визначала стелу як предмет магічного та релігійно-культового призначення, зауважуючи при цьому, що сармати помістили в центр кам'яної стели зображення коня (культове у сарматів) і накидали по діаметру тамги знатних родів [7, с. 29–30].

Ще однією вдалою аналогією сарматських тамг (окрім ототожнення їх з тавром північнокавказьких народів, яким позначають коней) є ідентифікація їх як таких, що присутні і на готських списках, знайдених у місті Мюхенберзі (Німеччина) та місті Розвадів на Сяні (Польща), проте

на тотожності з криворізькими тамгами на готських артефактах дослідниця не зробила акцент [7, с. 44].

Підтримав ідентифікацію Е. І. Соломонік криворізьких тамг із подібними знаками (аланськими та іншими) й український дослідник В. С. Драчук (1936–1989). Вірогідним, на наш погляд, є те, що ареал розширення тамг з криворізької стели, а це були подібні знаки: 1) тамги правителів хорезмійської династії Сиявушидів, 2) знаки на кам'яній плиті з Ольвії, 3) тамги печери Ак-кая (Крим), 4) знаки скелі Калмак-Карган (Казахстан) [7, с. 20], привів у ході дослідження В. С. Драчука до думки про більш широкий зміст плити, а саме до використання знаків як піктограми. Більш того, на погляд дослідника, тамги грали дуже важливу роль: іноді вони ідентифікували жителів цього поселення або городища («домова книга»), визначали місце для пасовиськ, водопою або інших місць суспільного використання [2, с. 108].

Ґрунтовну інтерпретацію тамг із криворізької стели подає сучасний дослідник С. А. Яценко: він ідентифікує плиту як аланську, датуючи її серединою I ст. – початком II ст. н. е., а також зазначає, що на стелі знаходяться тамги ідентичні знакам районів Кубані та Дону, які є ранніми за датуванням. Цікавим є той факт, що центральну тамгу він намагається ідентифікувати як тамгу боспорського царя Інісмєя [11, с. 68–69, 85].

Також, доволі оригінальною є думка С. А. Яценко щодо місця розташування стели у даному випадку: «виходячи з неточних координат Птолемея...десь у районі Кривого Рогу розташовувалось варварське місто Леїн, що знаходилося поза зоною проживання «пізніх скіфів» і могло бути тільки сарматським» [11, с. 63]. Локалізація відомим спеціалістом С. А. Яценко сарматського міста в районі Криворіжжя дозволяє нам заново переосмислити призначення сарматської стели.

Дійсно, у своїй праці «Посібник для географії» згадує місто Леїн давньогрецький географ та астроном Птоломеї (87–165 н. е.) і навіть вказує, що по рукаву річки Борисфен знаходяться три населених пункти, серед яких за географічними координатами $54^{\circ} - 50^{\circ}15'$ розташоване місто Леїн [7, с. 239]. Координати Птолемея співпадають з розташуванням сучасного міста Кривий Ріг.

Про можливість локалізації міста Леїн у районі Криворіжжя у другій половині XIX ст. вказував філолог-германіст Ф. О. Браун (1862–1942) у монографії «Розвідки у сфері готів-слов'янських відносин». Аналізуючи процес розселення готів на території сучасної України та описуючи доволі широку мережу сарматських міст по річкам Інгулець та Південний Буг, він також висунув гіпотезу (хоча і невпевнену) про вірогідність можливого знаходження міста Леїн у місці, де річка Саксагань впадає у річку Інгулець, тобто на території сучасного Кривого Рогу [1, с. 215].

Сучасний криворізький археолог і краєзнавець О. О. Мельник у статті «Леїн», яка опублікована у «Криворізькій історичній енциклопедії», зазначає, що «гіпотетичне місто на правій безіменній притоці Дніпра, що ототожнюється з річкою Інгулець, координати якого були

визначені відомим античним астрономом К. Птоломеем.... У 1889 році В. Ястребов, посилаючись на К. Ярушинського, вказав на залишки античного міста, які знаходилися біля кургану Царева Могила (курган у місті Кривий Ріг, наразі розкопаний) – вірогідно Леїн. Також у статті наведена карта російського Генерального штабу, датованого 1898 роком, що підсилює дану тезу документально [4, с. 401].

Якщо ж прийняти гіпотезу розташування сарматського міста «Леїн», місце знаходження якого ще не доведено археологічно, то виникає питання: «Яку функцію все-таки відігравала сарматська стела з 26 тамгами?».

Приймаючи тезу про розташування міста «Леїн» або іншого сарматського міста в районі Криворіжжя, можемо висунути гіпотезу про те, що стела з сарматськими знаками могла служити певним дороговказом на це поселення. Опосередковано про це свідчать тамги, які ідентифікують зі знатними аланськими родами, що були надзвичайно активними, судячи з ареалу розповсюдження їх по Євразійському степу.

Більш того, подібні стели (як вказується в ілюстрованому атласі «Тюркський світ») слугували своєрідними тамго формами, на яких вказували тамги етно-політичних союзів [8, с. 100]. 26 сарматських тамг може свідчити про існування саме в степу Криворіжжя такого союзу аланів. Відомий археолог та краєзнавець В. І. Костенко у монографії «Сарматы в Нижнем Поднепровье по материалам Усть-Каменского могильника» ідентифікує серед сарматських племен (зокрема, і в регіоні Криворіжжя) аланів, зазначаючи, що багатий інвентар сарматських поховань датується I ст. н. е. [3, с. 5–6].

Ряд криворізьких археологів, зокрема О. О. Мельник та І. В. Шевченко, також вказують на присутність археологічних пам'яток, що пов'язані з сарматами і представлена широким спектром археологічних артефактів [5, с. 39; 9, с. 56].

Таким чином, якщо прийняти відповідність згаданої нами гіпотези, то можна зазначити, що майже всі перелічені вище дослідники сарматських тамг наголошують на регіоні Криворіжжя як зосередженні знатних родів сарматів. Відповідно, гіпотеза про розташування міста «Леїн» або іншого поселення аланів набуває нового змісту і зможе розширити ареал розуміння історії Криворіжжя як осередка кочових народів, надати сенс майбутнім археологічним дослідженням, оскільки археологічні відкриття мають своїм джерелом теоретичну основу – працю з першоджерелами та науковими розвідками в бібліотеках.

Література:

1. Браун Ф. А. Разыскания в области гото-славянских отношений. СПб.: Типография императорской академии наук, 1899. Т. I. Готы и их соседи до V века. Первый период: готы на Висле. 412 с.
2. Драчук В. С. Системы знаков Северного Причерноморья (тамгообразные знаки северопонтийской периферии античного мира первых веков нашей эры). К.: Наукова думка, 1975. 225 с.

3. Костенко В. И. Сарматы в Нижнем Поднепровье по материалам Усть-Каменского могильника. Монография. Днепропетровск: Видавництво ДДУ, 1993. 152 с.
4. Мельник О. О. Леїн. Історична енциклопедія Криворіжжя. Т. 1. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. 704 с. С. 401.
5. Мельник О. О., Стецюк В. В. Криворіжжя за 2000 років. Родовід. Сармати. Кривий Ріг: Видавничий дім, 1999. 65 с.
6. Птолемей. Географическое руководство. Вестник древней истории. 1948. № 2. (24). С. 215–521.
7. Соломоник Э. И. Сарматские знаки Северного Причерноморья. К.: Издательство академии наук УССР, 1959. 179 с.
8. Тюркский мир. Историко-культурный атлас. Нур-Султан: «Гылым» баспасы, 2020. 360 с.
9. Шевченко І. В. Історія археологічних досліджень на Криворіжжі. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. 140 с.
10. Юргевич В. Н. Камень с загадочными знаками, хранящийся в музее Одесского Общества Истории и Древностей. Записки императорского Одесского общества истории и древностей. Том 10. С. 504–505.
11. Яценко С. А. Знаки-тамги ираноязычных народов древности и раннего средневековья. Москва: Восточная литература РАН, 2001. 190 с.

УДК 39. ББК 82.3(4).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-14>

Рахно К. Ю.

ORCID: 0000-0002-0973-3919

*доктор історичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу культурної антропології
Науково-дослідний інститут українознавства
Міністерства освіти і науки України
м. Київ, Україна*

ОСЕТИНСЬКА ПАРАЛЕЛЬ ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ЗВИЧАЮ ВОДИТИ ПЕРЕГЕНЮ

Ключові слова: обрядовість, звичаєвість, берегиня, перегеня, Україна, Осетія.

Сучасні дослідження слов'янської міфології активно розвиваються у напрямку спростування гіперскептичних оцінок достовірності її образів, даних заангажованими науковцями-антинативістами. Зокрема, нещодавно було наведено додаткові аргументи на користь існування в слов'ян